

KIRŞEHİR MÜZESİ KOLEKSİYONUNDAKİ BÜYÜK İSKENDER TETRADRAHMİ DEFİNESİ

MELİH ARSLAN* -ÜLKÜ DEVECİOĞLU**

Define, Kırşehir Müzesi Müdürlüğü'ne zor alım yolu ile getirilmiş ve müze emanetine kayıtlı 32 adet tetradramiden oluşmaktadır¹. Definede, Makedonia Kralı Büyük İskender'in (M.Ö. 336-323) kendi döneminde basılmış sikkeleriyle birlikte, onun ölümünden sonra basılmış posthumous (ölümünden sonra) sikkeleri de bulunmaktadır. Büyük İskender'in (3. Aleksandros) yaşadığı döneme ait 8, ölümünden sonraki döneme ait ise 24 sikke yer almaktadır. İskender sonrası döneme ait 4 adet posthumous sikke, ondan sonra tahta geçen kardeşi 3. Philippos Arrhidaeus (M.Ö. 323-317) tarafından bastırılmıştır. Burada yayınlayacağımız örneklerin 25 adedinin doğu darphanelerinde, 7 adedinin ise batı darphanelerinde basılmış olduğu tespit edilmiştir.

Kırşehir Definesinde bulunan 32 adet tetradrahmi, bir tanesi kesin olmamakla birlikte çoğunluğu doğu darphanelerinde basılmıştır. Define sikkelerinin tipleri hiç değişmez. Ancak arka yüz yazı lejantlarında iki farklı kralın adını görmekteyiz. Bunlar: Makedonia Krallığının iki kralı, 3. Aleksandros (M.Ö. 336-323) ile 3. Philippos'un (M.Ö. 323-317) isimleridir.

Definedeki sikkelerin en erken tarihli olanları, 336-323 tarihlerinden Amphipolis (Kat. No. 1) ve 326-325 tarihlerinden Sidon (Kat. No. 16) darphanelerindedir. En geç tarihli sikkeler ise 311-295 tarihli Ekbatana (Kat. No. 28-32) darphanelerindedir. Definede 3. Philippos'a ait, 323-317 tarihli Babylon (Kat. No. 22), 323-316 tarihli Arados (Kat. No. 13-14) ve 320-316 tarihli Susa baskıları (Kat. No. 26) olup, toplam 4 adettir.

Büyük İskender'in ilk sikkelerinde genitivus formda yalnızca B. İskender'in adı, ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ yazılıydı (Kat. No. 1-9, 11-12, 16-20, 23-24, 28-32). Yaklaşık 329 yılında Kilikia'nın Myriandros (İskenderun) şehrinde basılan sikkelerde isminin

* Melih Arslan, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 06240 Hisar / Ankara; e-mail: arslanmelih06@hotmail.com

** Ülkü Devecioğlu, Anadolu Medeniyetleri Müzesi, 06240/Hisar/Ankara

¹ Kırşehir Müzesi Müdürü Sn. Adnan GÜÇLÜ'ye bu defineyi bizimle buluşturduğu ve yayımlamamıza izin verdiği için teşekkürü bir borç biliriz. Ayrıca Define Darphanelerimizi gösteren haritanın çizimi için sayın Sinan DURMUŞ'a ve ayrıca fotoğraf levhaları için Mehtap TÜRKMEN'e çok teşekkür ederiz.

yanına Βασιλευς (kral) unvanı da eklendi². O zamandan itibaren bu yeni yazı biçimi bazı başka darphaneler tarafından da benimsendi (Kat. No. 10), fakat İskender'in yaşadığı süre içerisinde hiçbir zaman yaygınlık kazanmadı. Mısır'daki Ptolemaioslar'dan başlayarak, İskender'in ardılları bastırdıkları sikkelerde hem unvan hem de isim kullandılar. Bu adet onların halefleri tarafından da sürdürüldü³. İskenderin ismi sikkenin sağ boşluğuna, kral unvan ise Zeus'un oturduğu tahtın altına yerleştirilmiştir. Arados ve Amathos şehirleri 328 yılında bu yeni lejantı benimsemişlerdir. Fakat şurası da ilginç bir gerçektir ki Βασιλευς (kral) unvanının kullanımı çeşitli darphanelerde yöneticilerin inisiyatifine bırakılmıştı. Büyük darphanelerden Amphipolis 325'te Babylon 324'te ve Tarsos 323'te bu unvanı benimsediler. Komşu darphaneler çoğu kez farklı uygulamalara gittiler; Pella, Damaskos, Byblos, Sidon ve Ake gibi birkaç darphane unvanı İskender hayattayken asla kullanmadılar⁴.

İskender sikkelerinin arka yüzlerinde, isim ve unvanın yanı sıra monogramlar (iç içe geçmiş harfler), kısaltılmış memur (magistrat) isimlerinin baş harfleri, era senesini (bölgesel yıl) gösterir harf rakamları ve çeşitli simgeler yer almaktadır. Darp yerine ilişkin ilk birkaç harften oluşan kısaltmalar veya monogramlar sikkenin hangi darphanede üretilmiş olduğu teşhisini kolaylaştırır. Örneğin Sidon'da basılmış İskender sikkelerindeki ΣΙ (Bkz., Kat. No. 16), Damaskos'da basılmış sikkelerde ΔΑ, Magnesia ad Maeandrum'da basılmış sikkelerde ΜΑΓ kısaltmaları sikkenin basıldığı şehri işaret etmektedir. Sikke boşluğuna yerleştirilmiş çeşitli nesnelere, ufak resimlerden oluşan ve ana tiplerle doğrudan ilişkisi bulunmayan yöresel simgeler de sikkenin basıldığı yeri teşhis etmede yardımcı olurlar. Örneğin Side'nin narı, Rodos'un gülü gibi simgeler sikkenin basıldığı darphaneyi tanımamızı kolaylaştırırlar. Bu türdeki sembolleri barındıran sikkeler, nümismatik literatüründe, konuşan sikkeler olarak tanımlanmaktadır.

Helenistik dönemde her bir darp serisinden doğrudan sorumlu olan yetkili memurları (magistratları) sikke üzerinde göstermek bir gelenek haline gelmiştir. Şehir magistratları (ki çoğu kez yıllık seçiliyordu) ve krali sikke basımından sorumlu memurlar, kontrolü altında basılan sikkelere kendi adlarını ya da adlarının ilk birkaç harfini koyuyorlardı. Sikke üzerindeki monogramlar ve sembollerde aynı şekilde bu memurlar tarafından konuluyordu⁵. Buradaki örneklerdeki gibi, krali darplarda isim tam yazılmaz, ismin bir iki harfi veya monogram şeklindeki yazılışı görülür. Müstakil şehir darplarında memurların isimleri tam, hatta soy isimleriyle birlikte yazılmaktaydı. Bazı sikkelerde darp yerini işaret eden kısaltma harfler, monogramlar ve simgeler olmadığı zaman, bilim adamı çeşitli sikke serilerinin analizini yapmakta çok zorlanmaktadır.

² Mørkholm 1991, 31-32; bkz. H. Seyrig, "Notes on Syrian Coins", *NNM* 19, New York, 1950.

³ Mørkholm 1991, 31-32.

⁴ Mørkholm 1991, 56.

⁵ Mørkholm 1991, 34.

Sidon ve Ake'de basılan sikkeler üzerinde her yılın era tarihleri bulunduğu için biz bu sikkelerin ne zaman basıldıklarını kesin bir şekilde saptayabilmekteyiz. Örneğin definemizde bulunan iki Ake sikkesinden biri 324/3 (Kat. No. 11) tarihini taşımaktadır. Ake darphanesine verdiğimiz ikinci örnek olan 12 numaralı örneğimizde ise, tarih net olarak okunamamaktadır.

İskender paralarındaki iki farklı tasvir şekli, Zeus'un bacaklarına ilişkindir. Erken basımlarda bacaklar yan yana (paralel) şekilde dururken (Bkz., Kat. No. 1, 5, 16, 19-21, 24), daha sonraki serilerde sağ bacak geride (Kat. No. 6-9, 12, 14, 17-18, 22-23, 28-32) çapraz şekilde durmaktadır. Bizim definemizde de bu durum açıkça görülmektedir. İskender'in hayatta iken bastırıldığı sikkelerde (Kat. No. 1, 5, 16, 19-21, 24), Zeus'un bacakları paralel resmedilmiş, ölümünden sonra basılan sikkelerde ise (Kat. No. 6-9, 12, 17-18, 23, 28-32), çapraz gösterilmektedir. Fakat bazı darphaneler İskender'in ölümünden sonraki basımlarda Zeus'un bacaklarını yan yana resmederek eski geleneği terk etmeyerek bir süre daha devam ettirmişlerdir (Kat. No. 2-4, 10, 13, 15, 25-27).

Yaklaşık 326/5 yıllarında Aleksandreia darphanesi çok güzel bir sikke serisi ile üretime başladı. Burada basılan tetradrahmilerin arka yüzündeki Zeus, kesişen bacakları ile daha esnek pozisyonda resmedilmiştir; ön yüzdeki Herakles başı da insani özellikler taşıdığından, birçok bilim adamı sikkenin kalıbını hazırlayan sanatçının gerçek niyetinin İskender'in idealize portresini resmetmek olduğunu varsaymaktadır. Bu darphanenin yeni stili, diğer darphanelerce de taklit edildi: ilk önce 325/4'de Sidon, 323'de Babylon ve 322/1'de Ake, Zeus'un bacaklarının kesişen pozisyonda resmedilmesini uygulamışlardır. Fakat kesişen bacakların İskender imparatorluğunun hemen hemen tüm darphanelerinde benimsenmesi ve uygulanması 315/310 tarihlerinden sonra olmuştur⁶.

Kırşehir Definesinde Temsil Edilen Darphaneler (bkz. harita):

- 1-) Amphipolis-Makedonia (Kat. No. 1-4)
- 2-) Pella-Makedonia (Kat. No. 5)
- 3-) Bilinmeyen Batı Anadolu Darphanesi (Kat. No. 6-7)
- 4) Bilinmeyen Güney Anadolu Darphanesi (Kat. No. 8-9)
- 5-) Myriandros- Kilikia (Kat. No. 10)
- 6-) Ake- Fenike (Kat. No. 11-12)
- 7-) Arados-Fenike (Kat. No.13-14)
- 8-) Marathos-Fenike (Kat. No. 15)
- 9-) Sidon-Fenike (Kat. No. 16)

⁶ Mørkholm 1991, 56.

- 10) Bilinmeyen Fenike ya da Suriye (Kat. No. 17-18)
- 11) Babylon-Babylonia (Kat. No. 19-22)
- 12) Karrhai-Mesopotamia (Kat. No. 23)
- 13) Susa-Susiana (Persia) (Kat. No. 24-27)
- 14) Ekbatana- Media (Persia) (Kat. No. 28-32)

Sonuç ve Değerlendirme

Yukarıdaki darphane listesinden de anlaşılacağı üzere, definemizde ismi bilinen 11 ayrı darphane ve bilinmeyen 3 darphanenin varlığı tespit edilmiştir. Darphane listesini batıdan doğuya doğru bir sıralamayla yaptık ve katalogumuzu oluştururken bu sıralamayı dikkate aldık. En batıdaki darphaneden başladık ve definemizin sikkelerinin basıldığı en doğu darphane olan Ekbatana ile bitirdik. Darphaneleri de kendi içinde sikkelerin darp tarihlerine göre kronolojik olarak düzenledik. Katalogumuzun 1- 4 sıra numarasında en batıdaki İskender darphanesi Amphipolis darplı sikkeler yer almaktadır. 1 sıra nolu sikke İskender'in hayatta iken bastırıldığı sikke olup M.Ö. 336-323 tarihleri arasında darp edilmiştir. 2-4 sıra nolu sikkeler yine aynı darphaneye ait olup İskender'in ölümünden sonra darp edilmiştir. Bu üç örnek, M.Ö. 320-317 yılında İskender'in ölümünden sonra basılmasına rağmen arka yüzdeki Zeus'un bacaklarının paralel resmedilmesi geleneğinin devam ettiğini görüyoruz. 5 nolu sikke, M.Ö. 325-315 yıllarında Pella darphanesinde darp edilmiştir. Zeus'un bacakları yine paralel resmedilmiş olduğu için belki İskender ölmeden hemen önce belkide öldükten hemen sonra o geleneğin devam ettiği süre içinde darp edildiği düşünüldüğü için Price tarafından böyle tarihlenmiştir⁷. 6-7 nolu sikkelerimiz Price tarafından bilinmeyen Batı Anadolu darphanelerine verilmiştir. Darp tarihi konusunda ise Price, M.Ö. 323-280 gibi geniş bir tarih aralığı vererek temkinli yaklaşmıştır⁸. Zaten Batı Anadolu darphanelerinin birkaç tanesi dışında çoğunluğu İskender öldükten sonra para basmıştır. Bunun nedeni ise yukarıda da değindiğimiz gibi Pers seferine Batı Anadolu'dan başlayan İskender henüz Makedonia'dan çok uzaklaşmamış olması nedeniyle para ihtiyacını gerektiğinde merkezi darphanelerden sağlayabildiği için buralarda çok fazla darphane kurmayı düşünmemiştir. 8 ve 9 nolu örnekler de yine Price tarafından, bilinmeyen Güney Anadolu darphanesine verilmiştir⁹. Özellikle 9 nolu sikkede arka yüzdeki Zeus'un elinde tuttuğu asanın lotus çiçeği şeklindeki baş kısmına dikkat çekmek isteriz. Bu Güney Anadolu darphanelerinde (Tarsos ve Myriandros) görülen bir özelliktir. İskender Pers seferi sırasında Güney Anadolu'ya geçtiğinde darphane ihtiyacını buradaki mevcut darphane tesislerini kullanarak gidermiştir. Tarsos Anadolu'daki ilk İskender paralarını basan darphane olmuştur. Bu darphanelerde

⁷ Price 1991, 214d.

⁸ Price 1991, 2712A, 2713.

⁹ Price 1991, 3065-3066.

görevli kalıp ustalarının İskender için çalışmaya başladıktan sonra oturan Zeus'u, daha önce yine aynı darphanelerde basılan Pers staterlerindeki oturan Baal tarzı resmettiklerini görüyoruz. Çünkü daha önce bu bölgede Pers satrapları için basılan staterlerdeki oturan Baal'ında elinde tuttuğu asanın başı bu şekilde resmedilmiştir. Bu kez görevini İskender için yapan kalıp ustaları bu detayı eski geleneğe göre işlemişlerdir. 10 nolu sikkemiz İskender tetradrahimleri için bir ilki gerçekleştiren Myriandros darphanesinde basılmıştır. M.Ö. 329 yılında bu darphane ilk kez ΒΑΣΙΛΕΥΣ (kral) unvanını kullanmıştır. Daha sonra bu özellik zamanla diğer darphaneler tarafından da benimsenmiştir. 11 ve 12 nolu sikkeler İskenderin Fenike'de kurduğu darphanelerden biri olan Ake'de basılmıştır. 11 nolu sikke İskenderin son saltanat yılında (M.Ö. 323) basılan bir sikkedir ve Zeus'un bacaklarının pozisyonu da bunu doğrulamaktadır. 12 nolu sikke ise, İskenderin ölümünden sonra basılmıştır. Bu örneğin arka yüzündeki oturan Zeus'un elinde tuttuğu asanın ucu Ake darphanesinde İskender hayatta iken basılan sikkelerde görülen bir özellik değildir. Bu asa tipinin Ake darphanesinde İskender'in ölümünden sonra kullanıldığı görülmektedir. 13-14 nolu sikkeler, 3. Philippos'un iktidarı sırasında Arados'ta basılmış örneklerdir. 13 nolu örnekte arka yüzde, Zeus'un paralel resmedilen bacakları ile 14 nolu örnekte çapraz resmedilen bacaklara rağmen her iki sikkeyi Price, aynı tarihe vermiştir.¹⁰ Burada şöyle bir yorum yapabiliriz. 13 nolu örnek Philip Arrhidaeus'un iktidarının ilk yıllarında (M.Ö. 323) 14 nolu örnek ise, iktidarının son yıllarında (M.Ö. 316) basılmış olmalı diyebiliriz. Çünkü, Price tarafından aynı tarihlere verilmesine karşın, gerek 13 nolu örnekteki paralel bacaklı ve taht üzerine yığılır gibi oturan Zeus gerekse 14 nolu örnekte çapraz bacaklı ve dinamik oturmuş Zeus tipolojisi bu örneklerin hiç olmazsa kralın iktidarının farklı yıllarında basıldığını işaret etmektedir. 15 nolu örnek bugüne kadar yayınlanmış İskender tetradrahimleri içinde rastlanılmayan yeni bir tip olmasına karşın arka yüz kalıbında yer alan semboller ve yazı karakteri bize Fenike-Marathos darphanesini düşündürmektedir. Sikke üzerindeki gemi çapası sembolü İskender tetradrahmisi basan darphaneler içinde Arados-Marathos-Ekbatana ve Susa'da basılan sikkeler üzerinde görülen bir semboldür. Yine taht altında görülen monogram yukarıdaki darphaneler içinde Arados ve Ekbatana'da, yıldız sembolü ise Susa ve Marathos'da karşımıza çıkar. Gemi çapası sembolü sikkeler Arados darphanesinde M.Ö. 311-300 yıllarından sonra, Susa darphanesinde M.Ö. 311-305 yıllarından sonra, Ekbatana'da ise M.Ö. 311-295 yıllarından sonra görülmeye başlar. Yani Suriye Kralı I. Seleukos'un iktidarı döneminde görülür. Arados'ta basılan gemi çapası sembolü sikkelerde arkada oturan Zeus'un bacakları çapraz resmedilmiştir.¹¹ Bizim örneğimiz de ise arkada oturan Zeus'un bacakları paraleldir. Ayrıca Susa darphanesinde gemi çapası sembolünün olduğu örnekte Zeus'un bacakları paralel olmasına karşın, hem sembolün işlenişi hem de yazı karakterinin 15 nolu örneğimize benzememesi, Ekbatana darphanesindeki gemi çapası tasvirli örneklerde de yine

¹⁰ Price 1991, P148b - P158a.

¹¹ Bunun için bkz. Price 1991, 3344-3363.

Zeus'un çapraz gösterilen bacakları ve Βασιλευς (kral) unvanının olmaması 15 nolu örneğimiz için bizi gemi çapası tasvirli sikke basan bu üç darphaneden uzaklaştırmaktadır. Bahsedilen sebeplerden dolayıelediğimiz üç darphaneden başka gemi çapası tasvirli sikke basan darphane Marathos darphanesidir. Bizim örneğimizde görülen yazı karakteri Kilikia ve Fenike darphanelerinde, dolayısı ile Marathos'ta da görülen yazı karakterine benzemektedir. Çünkü 15 nolu örnekte İskenderin adı ve unvanı kalıbı kazıyan sanatçı tarafından düzgün yazılamamış, sikke yuvarlağına uygun yazılmak istenmiş ancak başarılammıştır¹². Bu daha çok Fenike darphanelerinde görülen bir özelliktir. Ayrıca hem ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ yazısının, hem gemi çapası tasvirinin hem de Zeus'un paralel bacakla resmedilmesi özelliklerinin bir arada sadece Marathos darphanesinde görebildiğimiz için şimdilik 15 nolu örneği Marathos darphanesine vermek istiyoruz. Bu örneğin darp tarihi için Marathos darphanesinde basılan gemi çapası tasvirli sikkelerin tarihi olan M.Ö. 323-300 yılları uygun olacaktır¹³. 16 nolu örnek definemizdeki en erken baskılı ikinci örnektir. M.Ö. 326-325 yıllarında darp edilen sikkenin darp yeri Sidon'dur. Sidon şehri M.Ö. 333 yılından 305 yılına kadar hem İskender, hem de 3. Philippos adına tetradrahmi basmıştır. 17 ve 18 nolu örnekler Price tarafından bilinmeyen Suriye ya da Fenike darphanesine verilmiş olup, her iki örneğinde hem ön yüzü hem arka yüzü aynı kalıptan basılmıştır. Sikkelerdeki gerek ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ yazısının yazılış şekli gerekse Zeus'un elinde tuttuğu asanın tam dikey olmayan tasviri, daha çok Fenike darphanelerini düşündürmektedir. 19-21 nolu örnekler İskender sikkeleri basan ikinci büyük darphane Babylonda M.Ö. 325-323 yıllarında yani İskenderin iktidarı döneminde basılmışlardır. Babylon Βασιλευς (kral) unvanını M.Ö. 324 yılında kullanmaya başlamıştır. 21 nolu sikkemiz bu süreçte basılmış ilk örneklerden olmalıdır. 22 nolu sikkemiz 3. Philippos, Arrhidaeus'un iktidarı döneminde yine Babylonda M.Ö. 323-317 tarihlerinde basılmış bir örnektir. Bu örnekte de görüldüğü gibi Babylon darphanesi İskenderin ölümünden sonra Zeus'un paralel bacak pozisyonu geleneğini hemen terk etmiştir. 23 nolu sikkemiz Güneydoğu Anadolu'dan bir darphane Karrhai (Harran) darphanesinde M.Ö. 315-305 yıllarında basılmıştır. 24-27 nolu örnekler Susa darphanesinde basılmıştır. 24 nolu sikke M.Ö. 325-320 tarihi ile bu grup içinde en erken tarihli sikke olup aynı zamanda Susa darphanesinin de başlangıç yılıdır. Bu sikkenin de içinde bulunduğu bir grup tetradrahmi geleneksel olarak Susa darphanesine atfedilmektedir. Bu grup Susa satrabı Aspeias Döneminde darp edilen gümüş sikkeler ile stilistik açıdan çok benzerdir¹⁴. 25 nolu örnek Susa darphanesi için önemli bir gruba ait örnektir. Bu sikkede de görülen İskender'in adıyla basılmış ΛΑ monogramlı sikkeler, yine Susa darphane ΛΑ monogramlı ve bizim katalogumuzda 26 no ile temsil edilen 3. Philippos'a ait

¹² Bunun için bkz. Price 1991, 3438, 3440-3441.

¹³ Spear, 1975 Marathos'ta basılan çıpa sembolü sikkeleri Price'tan farklı olarak 317-301 tarihlerine vermektedir.

¹⁴ Price 1991, 484.

sikke grubu ile ilişkilendirilmektedir¹⁵. 27 nolu sikke ise 3. Philippos'un iktidarı döneminde M.Ö. 320-316 tarihlerinde İskender'in hatırasına basılmış bir örnektir. 28-32 katalog nolu sikkelerimiz en doğudaki İskender darphanesi olan Ekbatana darplıdır. Pers krallarının yazlık ikametgahı ve Media eyaletinin başkenti olan Ekbatana da, M.Ö. 311-310 yıllarında I. Seleukos tarafından darphane kurulmuştur. Burada yayımlanan örnekler I. Seleukos'un iktidarı döneminde M.Ö. 311-295 yıllarında basılmış sikkelerdir.

Metroloji

Define metrolojik açıdan incelendiğinde ağırlığı en yüksek sikkelerin **17.06** gr ile 24 nolu Susa, **17.04** gr ile Ekbatana ve yine **17.04** gr ile Bilinmeyen Güney Anadolu darphanesine ait sikkeler olduğu görülmüştür. Ağırlığı en az olan örneklerin ise **14.99** gr ile Bilinmeyen Batı Anadolu ve **15.41** gr ile Babylon darphanesine ait örnekler olduğu tespit edilmiştir. Definenin çoğunluğu **16. 00** gramın üstünde bir ağırlığa sahiptir. **17. 00** gr ve üstünde ağırlığa sahip 8 örnek bulunmaktadır. Defineye yer alan 17 örneğin ön yüzünde kesik çizikleri ya da kesiklik bulunmaktadır. Bunlar paraların dolaşımı sırasında gümüş içeriklerinin anlaşılabilmesi için, tüccarlar tarafından yapılan kontrol kesikleridir.

Kalıp İlişkileri

Definemizdeki sikkeler kalıp ilişkileri açısından incelenmiş olup, bilinmeyen Fenike ya da Suriye darphanesine ait 17 ve 18 nolu örnekler aynı ön ve arka yüz kalıbından darp edilmişlerdir. 29 ve 30 nolu örnekler aynı ön yüz; 31 ve 32 nolu örnekler ise aynı ön ve arka yüz kalıbından basıldığı tespit edilmiştir. 31 ve 32 nolu örneklerimizin aynı ön yüz kalıbından basıldığı biraz şüpheli olmakla beraber şayet aynı kalıptan basıldılar ise 31 nolu örnek kalıbın eskimiş hali ile darp edilmiş olmalıdır. Çünkü baskıda kalıp yorgunluğundan kaynaklı ufak farklar göze çarpmaktadır. Ön yüzde saç ve yüz detaylarındaki yayılmalar ve bozulmalar tespit edilmiştir. 31 ve 32 nolu örneklerin arka yüzlerinde ise böyle durum söz konusu değildir. Yani bu örnekler darp edildiklerinde arka yüz kalıbı eskimiş değildi, ön yüz kalıbı ise 31 nolu örnek basıldığında eskimiş idi. Dolayısı ile 31 nolu örnek 32 nolu örnekten biraz daha sonra basılmış olmalıdır. Bilindiği gibi arka yüz kalıbı üstte olduğu için çekiç darbelerine doğrudan maruz kalmakta, bu yüzden daha çok eskimekte ve sık değişmektedir. Ön yüz kalıbı ise arka yüze göre daha seyrek değiştirilmektedir. Bu örneklerde arka yüz kalıbının eskilik derecesinin aynı fakat ön yüz kalıp eskiliğinin farklı olduğunu düşünürsek 32 nolu sikke ön yüz kalıbının eskimemiş 31 nolu örnek ise eskimiş hali ile darp edilmiş ancak bu arada her iki baskı yapılırken de arka yüz kalıbı kondisyonunu korumuştur.

¹⁵ Price 1991, 484.

İskenderin iktidarı süresince sikkesini bastırmış olduğu darphanelerin listesi:

- 1-) Amphipolis-Makedonia
- 2-) Aigai-Makedonia
- 3-) Pella-Makedonia
- 4-) Lampsakos-Mysia
- 5-) Abydos-Troas
- 6-) Magnesia-İonia
- 7-) Miletos-İonia
- 8-) Sardes-Lydia
- 9-) Side-Pamphylia
- 10-) Nagidos-Kilikia
- 11-) Tarsos-Kilikia
- 12-) Myriandros-Kilikia
- 13-) Amathos-Kıbrıs
- 14-) Kition-Kıbrıs
- 15-) Kurion-Kıbrıs
- 16-) Paphos-Kıbrıs
- 17-) Salamis-Kıbrıs
- 18-) Damaskos-Syria
- 19-) Hierapolis-Syria
- 20-) Ake-Fenike
- 21-) Arados-Fenike
- 22-) Byblos-Fenike
- 23-) Karne-Fenike
- 24-) Sidon-Fenike
- 25-) Babylon-Babylonia
- 26-) Susa-Susiana (Persia)
- 27-) Memphis-Mısır

Yukarıda görüldüğü üzere B.İskender hayattayken 27 kent darphanesinde sikkelerinin bastırılmış olduğu tespit edilebilmiştir. Bunlardan Makedonia'daki üç

darphane (Amphipolis, Pella ve Aigai) babası tarafından kurulmuştu. Pella İskender krallığının başkenti, Amphipolis ise en büyük ticaret merkezi konumunda olduğu için en çok sikke bastıran bir darphane hüviyetini Babylon ile birlikte sürdürmüştür. Aigai kenti dini bir merkez olup, birkaç tetradrahmi örneğinin dışında daha çok altın para bastırmıştır. Bu darphanelerden Anadolu'nun batısındaki Lampsakos, Abydos, Kolophon, Miletos ve Sardes gibi darphaneler başlangıçta drahmi basmışlar, sonra tetradrahmi'ye geçmişlerdir. Suriye'deki Hierapolis ise, tek bir tetradrahmi örneğiyle tanınmaktadır.

Antik dünyada İskender drahmileri ve tetradrahmileri basmış darphanelerin sayısı bugüne kadar 100 civarında tespit edilmiştir. Bu sayıya ismi bilinmeyen darphaneler dâhil değildir. Bunlar her coğrafi bölgede bulunmaktadır. Bu tür definelerin buluntularının yayımlanmasıyla bu problemlerin çözümü daha da kolaylaşacaktır. Burada İskender drahmisi ve tetradrahmisi basmış tüm darphanelerin bir listesini verme gereği duymadık. Sadece yukarıda onun yaşadığı dönemde sikke bastırılmış olduğu darphanelerin bir listesini verdik.

Sonuç olarak define 3. Aleksandros'un krallığı zamanında ve sonrasında, onun ve kardeşi 3. Philippos adına, çoğunluğu doğu darphanelerinde olmak üzere 14 farklı darphanede basılmış toplam 32 adet gümüş tetradrahmiden oluşmaktadır. En geç tarihli sikkeler aslında Price tarafından M.Ö. 280 yılı olarak verilen Bilinmeyen Batı Anadolu ve Bilinmeyen Güney Anadolu darphanelerinde darp edilmişlerdir. Ancak bu örneklerin darphanelerinin bilinmemesi nedeni ile Price tarafından geniş bir tarih aralığı düşünülerek M.Ö. 280 yılına tarihlenmiştir. Yani bu tarih şimdilik çok net bir tarih değildir. Biz burada Ekbatana'da M.Ö. 295 yılında darp edilen sikkeleri en geç örnekler olarak değerlendirmeyi uygun gördük. Bu duruma göre define 295 yıllarından sonra büyük ihtimale Anadolu'nun güneyinde bir yerde toprağa gömülmüş olmalıdır.

Katalog ve metin içinde geçen kısaltmalar:

- mon. : Monogram
 monglr : Monogramlar
 <SB> : Sol boşlukta
 <TA> : Taht altında

KAYNAKÇA

- Arslan-Price 1994 M. Arslan - M. J. Price "A Hoard From The Durmaz Collection From The Region Of Antakya" *CH* VIII (1994): 80-81.
- Arslan 2006 M. Arslan "Durmaz Koleksiyonundaki Büyük İskender Tetradrahmi Definesi", *Belleten* 258 (2006): 480-500
- CH* *Coins Hoards*. London.
- Davesne-Le Rider 1989 A.Davesne-L.Rider, *Le Trésor de Meydancikkale (Cilicie Tracée, 1980)*, Paris, 1989
- Mørholm 1991 O. Mørholm, *Early Hellenistic Coinage from the Accession of Alexander to the Peace of Apamea (336-188 B.C.)* Edited by. P. Grierson and U. Westermark, New York 1991; aynı eser için bkz., "Erken Helenistik Çağ Sikkeleri Büyük İskender'in tahta çıkışından Apameia Barışı'na kadar (İ.Ö. 336-188)" [çeviri: Oğuz Tekin] İstanbul 2000
- Price 1991 M. J. Price, *The Coinage in the Name of Alexander the Great and Philip Arrhidaeus: A British Museum Catalogue* London/Zurich, 1991
- Spear 1975 A. Spear, "A Hoard From Qazvin Area", *CH* I (1975): 37-39.

KATALOG

III. Aleksandros veya III. Philippos

Ön yüz: Genç Herakles başı sağa; aslan postundan bir başlık giymiş. Noktalı bordür.

Arka yüz: Zeus tahtta sola oturuyor, belden yukarısı çıplak, sağ elinde kartal, sol elinde uzun asa tutuyor. Noktalı bordür.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ yazısı sağ boşlukta, bazı sikkelerde, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ şeklinde sağda ve altta devam etmektedir.

III. Philippos'a ait sikkenin arka yüzünde, ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ yazısı okunmaktadır.

Not: Sikkelerin arka yüzlerinde, genellikle sol boşlukta ve Zeus'un oturduğu tahtın altında olmak üzere değişen monogram ve semboller bulunmaktadır. Bunları katalog içinde sol boşlukta <SB> ve taht altında <TA> şeklinde göstermekteyiz.

Birim: Tetradrahmi

Makedonia-Amhipolis Darphanesi

(M.Ö. 336–323)

1. **Ön yüz** Üstte, ortada kesik çizigi. Noktalı bordür.

Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

<SB> Üzüm salkımı. Noktalı bordür.

16.82 gr, 27 mm., ky. 9.

Ref. Price: 29a.

(M.Ö. 320–317)

2. **Ön yüz** Ortada kesik çukuru.

Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

<SB> Aplustre; <TA> Mon.

16.37 gr, 26 mm., ky. 9.

Ref. Price:129; Arslan-Price: 6.

3. *Ön yüz* Üstte kesik çizigi.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Çelenk; <TA> Mon.
 16.74 gr, 26 mm., ky. 3.
Ref. Price: 132c.
4. *Ön yüz* Sağda kesik çizigi.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Yıldırım Demeti; <TA> Mon.
 Noktalı bordür.
 16.65 gr, 26 mm., ky. 7.
Ref. Price: 138.

Makedonia-Pella Darphanesi

(M.Ö. 325–315)

5. *Ön yüz* Üstte kesik çizigi. Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <TA> Mon. Noktalı bordür.
 16.86 gr, 30 mm., ky. 3.
Ref. Price: 214d.

Bilinmeyen Batı Anadolu Darphanesi

(M.Ö. 323–280)

6. *Ön yüz* Sağ üstte kesik çizigi.
Arka yüz [A]ΑΛΕΞΑΝΔ[ΡΟΥ]
 <SB> Mon. , <TA> Mon.
 14.99 gr, 26 mm., ky. 6.
Ref. Price: 2712A. (benzer)

7. *Ön yüz* Noktalı bordür ve kesik yok.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Mon. ; <TA> Mon. Noktalı bordür.
 16.66 gr, 25,5 mm., ky. 9.
Ref. Price:2713.

Bilinmeyen Güney Anadolu Darphanesi
(M.Ö. 320–280)

8. *Ön yüz* Üstte ortada kesik çizigi.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Antitetik at başları ve mon. , <TA> mon.:
 17.04 gr, 26 mm., ky. 9.
Ref. Price: 3065.
9. *Ön yüz* Üstte ortada kesik çizigi.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Sarmaşık çelengi içinde mon.: ; <TA> Mon.:
 16.71 gr, 29 mm., ky. 9.
Ref. Price: 3066.

Kilikia-Myriandros Darphanesi**(M.Ö. 323–317)**

10. *Ön yüz* Üstte kesik çizgi. Noktalı bordür.
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> ? ; <TA> mon.: Μ Noktalı bordür
 16.79, 27 mm., ky. 2.
Ref. Price: 3235 (benzer).

Phoenikeia-Ake Darphanesi**(M.Ö.323–322)**

11. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Aramice yazı: 𐤀𐤍 Noktalı bordür.
 16.89 gr, 25,5 mm., ky. 6.
Ref. Price: 3260.

(M.Ö. 310–309)

12. *Ön yüz* Üstte kesik çizgi
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Aramice yazı okunmuyor.
 16.89 gr, 26 mm., ky. 12.
Ref. Price: 3293a.

Phoenikeia-Arados Darphanesi**(M.Ö. 323-316)**

13. *Ön yüz* Noktalı bordür ve kesik yok
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
 <SB> Mon. ⚡ <TA> Mon. I
 16,89 gr, 25,5 mm., ky. 6.
Ref. Price:P148b.
14. *Ön yüz* Sol altta kesik çizigi.
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
 <SB> Gemi Pruvası ve Mon.: ΛΥ <TA> Mon.
 16.62 gr, 26 mm., ky. 6.
Ref. Price: P158a.

Phoenikeia - Marathos Darphanesi?**(M.Ö. 323-300)**

15. *Ön yüz* Üstte solda kesik çizigi. Noktalı bordür
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Gemi çapası ve yıldız. <TA> mon.: ⚡ Noktalı bordür.
 16.53 gr, 25,5 mm., ky. 11.
Ref. Price: 3351.(benzer)

Phoenikeia-Sidon Darphanesi**(M.Ö. 326–325)**

16. *Ön yüz* Üstte ortada kesik çizgi. Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon.: Η, <TA> mon.: ΣΙ Noktalı bordür.
 16.91 gr, 28,5 mm., ky. 12.
Ref. Price: 3485.

Bilinmeyen Phoenikeia ya da Syria Darphanesi**(M.Ö. 317–300)**

17. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Korinth Miğferi ve mon. Σ Noktalı bordür.
 17,02 gr, 26 mm., ky. 3.
Ref. Price: 3576.(benzer)
18. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Korinth miğferi ve mon. Σ Noktalı bordür.
 16,84 gr, 27 mm., ky. 6.
Ref. Price: 3576.(benzer)

Babylonia - Babylon Darphanesi**(M.Ö. 325–323)**

19. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon.: **M** <TA> mon. Noktalı bordür.
 17, 00 gr, 28 mm., ky. 9.
Ref. Price: 3602.
20. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Yıldırım demeti. <TA> mon. Tahtın ayağının altında
 mon.: **M** Noktalı bordür.
 17,00 gr, 27 mm., ky. 1.
Ref. Price: 3637a. (benzer)
21. *Ön yüz* Üstte ortada kesik çizgi. Noktalı bordür.
Arka yüz [ΒΑΣΙΛΕΩΣ Α ΛΕΞΑΝΔΡΟΥ]
 <SB> Pileus ve mon.: **M** <TA> mon. Noktalı bordür.
 15,41 gr, 26 mm., ky. 12.
Ref. Price: 3685.

(M.Ö. 323–317)

- 22.** *Ön yüz* Baş üzerinde kesiklik. Noktalı bordür.
Arka yüz [BA]ΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΟΥ
 <SB> Helios Başı cepheden <TA> mon. **KY** Noktalı bordür.
 16,93 gr, 29 mm., ky. 3.
Ref. Price: P205a.

Mesopotamia-Karrhai Darphanesi**(M.Ö. 315–305)**

- 23.** *Ön yüz* Üstte ve ortada iki kesik çizigi. Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <TA> monglr. **I, Σ** Noktalı bordür.
 16,88 gr, 29 mm., ky. 9.
Ref. Price: 3796a.

Persia - Susa Darphanesi**(M.Ö. 325–320)**

- 24.** *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon.: **Ϝ** <TA> mon. **Ϟ** noktalı bordür.
 16,94 gr, 27 mm., ky. 3.
Ref. Price: 3827.

(M.Ö. 320–316)

25. *Ön yüz* Üstte kesik çiziği. Noktalı bordür.
Arka yüz [B]ΑΣΙΛΕΩ[Σ] ΑΛΕ[ΞΑ]ΝΔΡΟΥ
 <TA> mong. ΛΑ Noktalı bordür.
 17,06 gr, 27 mm., ky. 3.
Ref. Price: 3846. (benzer)
26. *Ön yüz* Noktalı bordür ve kesik yok.
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΦΙΛΙΠΠΙΟΥ
 <TA> mon. ΛΑ
 17.03 gr, 25,5 mm., ky. 12.
Ref. Price: P214a. (benz.); Meydancikkale: 2459.
27. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Arı <TA> mon. ΑΥ Noktalı bordür.
 16,85 gr, 27 mm., ky. 6.
Ref. Meydancikkale: 2475.

Persia-Ekbatana Darphanesi

(M.Ö. 311–295)

28. *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon. ΠΡ ve otlayan at sola. <TA> mon. :Ϝ
 17,04 gr, 26 mm., ky. 5.
Ref. Price: 3894.

- 29.** *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon. ve otlayan at sola.
 16,98 gr, 25 mm., ky. 5.
Ref. Price: 3902a.
- 30.** *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> mon. ve otlayan at sola. Noktalı bordür.
 16,81 gr, 27 mm., ky. 3.
Ref. Price: 3902a.
- 31.** *Ön yüz* Noktalı bordür
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Boynuzlu at protomu sola. <TA> mon. ΔΙ
 16,91 gr, 25 mm., ky. 6.
Ref. Price: 3914.
- 32.** *Ön yüz* Noktalı bordür.
Arka yüz ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ
 <SB> Boynuzlu at protomu sola. <TA> mon. ΔΙ
 17,02 gr, 26 mm., ky. 3.
Ref. Price: 3914.

LEVHA II

10

11

12

13

14

15

16

17

18

LEVHA III

19

20

21

22

23

24

25

26

27

LEVHA IV

28

29

30

31

32

